

KONTIOLAHDEN SUOJELUSKUNTA

Kontiolahden suojeluskunta perustettiin kuntakokouksessa 19.11.1917. Kontiolahden suojeluskunnan perustamisen taustalla on vahvasti nähtävissä myös paikallinen levoton yhteiskunnallinen tilanne. Kontiolahdelle saapui vuosina 1916–17 runsaasti venäläistä sotaväkeä, jonka tehtävänä oli johtaa ja valvoa linnoitus- ja vallitustöitä Venäjän suunnitteleman puolustuslinjan rakentamiseksi. Vallien ja korsujen rakentaminen ulottui kirkonkylällä Höytiäisen rannasta Pitkälampeen.¹ Sotilailta oli mukana myös perheitä, jotka asettuivat asumaan kirkonkylän ja sen lähialueen taloihin. Sotilaiden sekä muualta tulleiden työntekijöiden saapuminen aiheutti paikkakunnalla levottomuutta. Työväestön katsottiin ”liehittävän” venäläisiä, mikä taas ”isänmaallismielisissä” piireissä aiheutti katkeruutta.² Tilanne aktivoi toimintaan järjestysjoukkojen perustamiseksi kirkonkylän järjestyksen ja turvallisuuden takaamiseksi. Tässä tilanteessa nurmekselainen insinööri Urho Peltonen vieraili Kontiolahdessa 26.10.1917 pitäen suojeluskunnan perustamiseen liittyvän esitelmä- ja neuvottelukokouksen kunnantalolla. Peltosen vierailun yhteydessä perustettiin komitea, joka ehdotti kunnallislautakunnalle suojeluskunnan perustamista Kontiolahdelle. Suojeluskunnasta oli tarkoitus tässä yhteydessä käyttää nimeä järjestyskunta, ja sen tarkoituksena oli suojella kansalaisten henkeä ja omaisuutta sekä ylläpitää järjestystä ja turvallisuutta. Komiteaan kuuluivat opettaja Jehki Palviainen, pastori Eemil Hallikainen, maanviljelijä Janne Räsänen, ylioppilas J.H. Kiiski, kauppias Otto Riikonen ja työnjohtaja Hannes Pulkkinen.³

Kontiolahden suojeluskunnan virallinen perustaminen oli esillä kuntakokouksessa 19.11.1917. Kuntakokouksen edellä joensuulainen työväenkaartien päällikkö August Wesley koetti estää suojeluskunnan perustamiseen liittyvän asian esille ottamisen kokouksen työjärjestykseen, uhaten jopa lähettää paikalle aseistettuja miehiä kuntakokousta hajottamaan. Kontiolahdelle oli perustettu lokakuussa 1917 työväenyhdistyksen järjestyskaarti. Järjestyskaartin puheenjohtajaksi valittiin työmiehiksi Juho Juntunen. Järjestyskaarti ei todennäköisesti kuitenkaan pitänyt aseellisia harjoituksia Joensuun työväenyhdistyksen pataljoonan tapaan. Wesley suunnitelmista huolimatta Kontiolahden työväenyhdistyksen järjestyskaarti ei halunnut lähteä aseellisella väliintulolla estämään kuntakokouksen toimintaa, kun suojeluskunnan perustaminen oli sen asialistalla. Wesley oli mainitun kokouksen edellä useaan kertaan yhteydessä kuntakokouksen puheenjohtajaan pastori Eemil Hallikaiseen jopa soittaen puheenjohtajalle kesken kuntakokouksen. Kuntakokous kuitenkin pidettiin,

tosin kireissä tunnelmissa, kiivaan keskustelun sävyttämänä. Sosialistien marssittua ulos kokouksesta saattoivat loput kuntakokouksen edustajat tehdä suojeluskunnan perustamisesta yksimielisen päätöksen.⁴

Marraskuun 1917 suurlakon aikana Kontiolahten suojeluskunnan toiminta pysähtyi lyhyeksi aikaa pelosta, että suojeluskunnan aktiivinen toiminta saattaisi ärsyttää työväestöä.⁵ Kontiolahtelaiset suojeluskuntalaiset olivat kuitenkin vahvalla 33 miehen osastolla miehittämässä Joensuun kaupungintaloa sekä riisumassa aseista venäläistä sotaväkeä 21.1.1918. Kontiolahtella suojeluskunta riisui venäläisiä aseista 24.–25.1.1918. Vapaussodan taisteluihin kontiolahtelaisia suojeluskuntalaisia osallistui 2.2.1918 mennessä 39 henkeä. Sodan aikana Kontiolahten suojeluskunta järjestyi osaksi virallista sotilasorganisaatiota Pohjois-Karjalan Keskusesikunnan alaisuudessa. Esikunnan alaisuudessa Kontiolahtella järjestettiin harjoituksia sotaan lähteville sotilaille. Harjoituspaikkoina olivat muun muassa Pitkänlammen jää ja Höytiäisen jääalue Kontioniemen edustalla. Myös Kontiolahten kirkonkylän kansakoulu otettiin Pohjois-Karjalan Keskusesikunnan määräyksestä Suojeluskunnan käyttöön 25.2.1918 lähtien koko kevätlukukaudeksi. Koulutoimi oli tämän aikaa keskeytyksissä. Harjoitusten muonituksesta ja vaatetushuollosta vastasi suojeluskunnan naisosasto, jonka toiminta aloitettiin 26.1.1918.⁶ Suojeluskunnan naisosasto organisoitui Lotta-Svärd -yhdistykseksi 1920. Kontiolahten suojeluskunta vastasi osaltaan muun muassa rautatielinjan vartiointitehtävistä alueellaan. Suojeluskunta järjesti vapaussotaan lähteville hyvästijättöjuhlia ja kaatuneille sotilaille yhdessä seurakunnan kanssa sankarihautajaiset. Näiden tilaisuuksien keskeisenä järjestäjänä ja puhujana toimi pastori Eemil Hallikainen.⁷

Itsenäistymisen jälkeen kevätkesällä 1918 Kontiolahten suojeluskunta organisoitui uudelleen niin, että sille valittiin uusi esikunta, paikallispäällikkö ja piiriasiamiehet joka kylälle. Kontiolahten suojeluskunnan toimintaa kuitenkin leimasi sisäinen riitely ja toiminnan kehittymättömyys. Sodan aikainen suojeluskunnan päällikkö opettaja Jehki Palviainen, varapäällikkö Janne Kettunen ja työnjohtaja Hannes Pulkkinen riitautuivat aluepäälliköksi valitun Olli Riikosen kanssa. Palviainen ja hänen kumppaninsa vaativat Riikosen erottamista muun jäsenistön kannattaessa Riikosta. Riitely jatkui aina kevääseen 1919 saakka, jolloin paikallispäällikkö käski Palviaista kumppaneineen kurinpitolautakunnan eteen vastaamaan riitojen synnyttämisestä.⁸ Riitelyn lisäksi Kontiolahten suojeluskunta muun muassa ainoana Pohjois-Karjalan piirin suojeluskunnista kieltäytyi maksamasta 300 markan veroa piirille. Joensuun suojeluskunnan päällikön tarkastuksessa kävi vielä ilmi, että Kontiolahten suojeluskunnan sotilaallisetkin taidot olivat jääneet riitelyn keskellä varsin alkeelliselle

tasolle. Sotilaallisissa harjoituksissa ei osattu seisoa asennossa eikä kivääreistä ollut pidetty huolta. Suojeluskunnan kiväärit olivat ruosteessa! Tarkastuksen jälkeen Kontiolahden suojeluskunnan päälliköksi vaihdettiin Riikosen tilalle Eino Sarlund.⁹ Kontiolahden suojeluskunnan harjoitustoiminta oli tämänkin jälkeen ponnetonta, mistä syytettiin erityisesti alue- ja paikallispäälliköitä. Suojeluskunnan sotilaskoulutuksen katsottiinkin Kontiolahden suojeluskunnassa olevan koko piirin heikoin Rautavaaran ohella.¹⁰ Kun suojeluskuntapiirissä aloitettiin poikaosastotoiminta 1920–30-lukujen vaihteessa, ei Kontiolahti saanut ensimmäisille poikaosastojen suurleirille elokuussa 1930 mukaan yhtään edustajaa.

Kontiolahden suojeluskuntalaisia hiihtoharjoituksissa Suojeluskuntatalon edessä 1930-luvulla.

Kontiolahden suojeluskunnan jäsenmäärä kehittyi sotilaallisen harjoitustoiminnan puutteista huolimatta myönteisesti niin, että vuoden 1922 jäsentilastossa todetaan Kontiolahden ja Enon yhteisessä suojeluskunnassa olleen 267 jäsentä, kontiolahtelaisia näistä oli vuoden 1921 lopussa 185. Jäsenmäärä pysyi samoissa lukemissa myöhemminkin 1920- ja 30-luvuilla.¹¹ Suojeluskunnan toimintaan osallistui huomattavan paljon Kontiolahden nuorisoseuran aktiivijäseniä. Tämä johti ehkä osaltaan nuorisoseuran toiminnan hiipumiseen. Suojeluskunta ostikin vuonna 1928 Kontiolahden

nuorisoseuran talon, josta muodostui Suojeluskunnan keskeinen kokoontumis- ja harjoituspaikka. Suojeluskunta rakensi talkoilla talon eteen urheilukentän, joka edelleenkin toimii kirkonkylän keskusurheilukenttänä. Urheilutoiminta, erityisesti juoksulajit, hiihto sekä ammunta olivat merkittävässä osassa suojeluskunnan toimintaa Kontiolahdella. Ammuntaa varten raivattiin ampumapaikat Vierevänniemelle sekä kirkonkylän ja Pitkälammen väliselle kannakselle. Sotien välisenä aikana Kontiolahden suojeluskunnan paikallispäällikköinä toimivat muun muassa kauppias Otto Riikonen, maanviljelijä Eino Sarlund, asemapäällikkö O. Fagerström, maanviljelijä O.H. Kekäläinen ja kirkonkylän kansakoulun opettajana vuodesta 1925 lähtien toiminut Yrjö Räsänen.¹²

Suojeluskuntajärjestö oli keskeisenä toimeenpanijana vapaussodan jälkeisten sankarihautausmaiden ja -muistomerkkien perustamisessa. Vapaus- tai kansalaissodan aikana ja sen jälkimainingeissa kuolleita pohjoiskarjalaisia lasketaan olevan ainakin 541 henkilöä.¹³ Näistä valkoisten puolella kuolleita ja kadonneita pohjoiskarjalaisia vapaussotureita oli 246 henkeä, joista rintamalla kaatui 220.¹⁴ Asuinpaikkakunnaltaan kontiolahtelaisia vapaussodan mainingeissa kuolleista oli 33 henkeä, joista valkoisten puolella kaatuneita vapaussotureita oli 11. Heidän muistolleen perustettiin kirkon vierelle maanviljelijä Janne Räsäsen lahjoittamalle maalle sankarihautausmaa, joka vihittiin

kirkkoherra F.E. Salokkaan johdolla huhtikuussa 1918. Sankarihautausmaalle pystytetyn sankari-patsaan juhlallinen paljastustilaisuus pidettiin 10.9.1922.

Talvisodan alla Yleisten Harjoitusten (YH) alettua Suojeluskuntajärjestö toimi Kotijoukkojen runkona ja osallistui keskeisesti uusien joukkojen perustamiseen ja varustamiseen. Pääosin Pohjois-Karjalan alueelta muodostettiin sodan alla Jääkärirykmentti 36 (JR 36). Rykmentin runko koostui Pohjois-Karjalan suojeluskuntapiirin reserviläisistä. Rykmentin komentajaksi määrättiin Pohjois-Karjalan suojeluskuntapiirin piiripäällikkö jääkärieversti Aarne Sainio.¹⁵ Liikekannallepanon yhteydessä suojeluskuntapiiri määrättiin vastaamaan sotilaspiirin tehtävistä. Talvisodan aikana Pohjois-Karjalan suojeluskuntapiirin valistusosasto perusti joulukuussa 1939 Kaatuneiden Evakuoimiskeskuksen (KEK) ja huolsi sodan aikana ja rauhan tultua 816 kaatunutta sekä järjesti yhteensä 170 sankarihautausilaisuutta.¹⁶ Kontiolahden suojeluskunnan piiripäällikkönä toimi koko talvisodan ajan suojeluskuntaväpeli, opettaja Yrjö Räsänen.

Jatkosodan alla suurelta osin Pohjois-Karjalan sotilaspiirin (suojeluskuntapiirin) alueelta muodostettiin 7. Divisioona, jonka Jalkaväkirykmentti 9:ssä oli mukana kontiolahtelaisia varusmiehiä ja Jalkaväkirykmentti 51:ssä Kontiolahden reserviläisiä. JR 51:n komentajaksi määrättiin suojeluskunnan piiripäällikkönä toiminut ja talvisodassa Pohjois-Karjalan joukoista koottua JR 36:ta komentanut jääkärieversti Sainio.

Jatkosodan päätyttyä solmitun välirauhan 21. artikla määräsi Suomessa lakkautettavaksi kaikki fasisistiset ja puolifasisistiset järjestöt. Tämä tiesi niin suojeluskuntajärjestön kuin Lotta Svärd -järjestönkin toimintojen lopettamista. Pohjois-Karjalan suojeluskuntapiirin päätti kokouksessaan 2.11.1944 luovuttaa omaisuutensa (muun muassa Pielisjoenlinnan) Joensuun kaupungille. Kontiolahden suojeluskunta luovutti lakkauttamisensa yhteydessä omistamansa suojeluskuntatalon irtaimistoineen – arvoltaan nykyrahassa noin 26 520 euroa – Kontiolahden kunnalle. Lisäksi olemassa olevia rahavaroja luovutettiin hautausmaarahastolle.¹⁷

Kontiolahden Suojeluskunnan lippu lähetettiin Sotamuseoon 15.11.1944. Tästä haikeasta hetkestä, joka tiesi Suojeluskuntatoiminnan päättymistä lopullisesti, on 15.11.1944 muistiinpano Linda Räsänen vieraskirjassa: *”Historiallinen hetki – SK:n uljas ja kaunis lippu, lottakäsien käärimänä, lähtee tänään Sotamuseoon. Raskain mielin teimme sille viimeisen lottapalveluksen.”* Allekirjoituksina Olga Lappi, Elli Puhakka, Linda Räsänen.

Kontiolahden Suojeluskunnan jäseniä Suojeluskuntatalon edessä 1930-luvulla.

LOTTA-SVÄRD-JÄRJESTÖN TOIMINTA KONTIOLAHDELLA

Suojeluskuntien yliesikunta perusti valtakunnallisen Lotta Svärd -yhdistyksen toukokuussa 1920. Suojeluskuntain ylipäällikkö hyväksyi Lotta Svärd-järjestön säännöt tämän jälkeen. Joensuussa Lotta Svärd -yhdistyksen perustaminen tapahtui helmi-maaliskuussa 1921. Ensimmäinen piirikokous pidettiin Joensuussa 7.3.1921, jolloin oli läsnä edustajia 10 piiriyhdistyksestä. Perustamisvaiheista nouseva kiinteä yhteys suojeluskuntajärjestöön näkyy jo Lotta Svärd -järjestön säännöissä, joissa järjestön tarkoituksiksi kirjataan: ”lujittaa suojeluskunta-aatetta ja avustaa suojeluskuntajärjestöä suojaamaan kotia, uskontoa ja isänmaata.”¹⁸

Kontiolahden Lotta-Svärd-yhdistyksen lippu, joka vihittiin 16.5.1942. Lipun suunnittelun ja valmistamisen maksoi Linda Räsänen. Lippu on Yrjö ja Linda Räsäsen tyttären Aino Kinnusen hallussa.

Lotta Svärd -järjestön piiri- ja paikallisosastojen työ jakautui eri jaostoihin, joita yleensä olivat lääkintäjaosto, muonitusjaosto, varusjaosto, keräys- ja huoltojaosto, toimistajaosto ja viestijaosto. Muonitusjaoston toiminta oli näistä laajinta. Se keskittyi muun muassa reservin kertausharjoitusjoukkojen ja suojeluskuntien harjoitusten muonitukseen mutta tarjosi muonituspalveluja jopa

Salpausselän hiihtokisojenkin järjestelyissä. Sodan alla Lotta Svärd -järjestön lotat vastasivat linnoitustoimintaan kutsuttujen joukkojen ja vapaaehtoisten muonituksesta Kannaksella.

Kontiolahden Lotta Svärd -yhdistyksen perustaminen sai alkunsa Kontiolahden suojeluskunnan naisosaston toiminnasta. Naisosasto oli perustettu epävirallisesti 26.1.1918 pidetyssä kokouksessa Hovilan Puhakassa. Kokouksessa olivat läsnä perustajajäseninä Hanna Turunen, Serofia Puhakka, Hilda Pukkinen, Hilda Voutilainen, Aino Puhakka ja Aune Saloheimo. Naisosasto keskittyi rintamalla lähtevien sotilaiden huoltamiseen valmistamalla muun muassa reppuja, patruunavöitä, lumihat-
tuja, käsineitä ja ensisiteitä. Osasto vastasi myös Pitkälämmellä ja Kontioniemessä kevättalvella 1918 pidettyjen sotilaallisten harjoitusleirien ruokahuollosta. Se valmisti Kontiolahden suojeluskunnalle oman arvokkaan lipun, joka luovutettiin suojeluskunnalle 27.8.1920.¹⁹

Suojeluskunnan naisosaston toiminnan pohjalle perustettiin Kontiolahdelle Lotta Svärd -yhdistyksen paikallisosasto keväällä 1921. Perustavassa kokouksessa oli läsnä 17 lottaa. Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Aino Puhakka ja johtokunnan jäseninä Lyydia Wikman, Hilda Pukkinen, Ida Suhonen ja Elsa Romppanen sekä varajäseninä Kirsti Romppanen ja Elin Vallius. Myöhemmin 1920-luvulla johtokuntaan kuuluivat muun muassa Anna Sinkkonen, Vieno Sarlund, Ida Riikonen, Anni Romppanen, Hanna Kauppila, Maikki Kekäläinen, Meeri Räsänen, Hanna Turunen, Martta Karvonen, Martta Ihalainen, Sofia Palviainen, Anni Lukkarinen, Sanna Puhakka, Linda Räsänen, Kerttu Kaksonen ja Martta Elsinen. Lotta-Svärd -kyläosastoja perustettiin vuonna 1923 Kontiolahdella Paiholaan, Selkielle, Romppalaan ja Lehmoon.²⁰ Kontiolahden Lotta Svärd -yhdistyksen jäsenmäärä kehittyi alun parista kymmenestä jäsenestä siten, että vuonna 1927 jäseniä oli jo 96. Jäseniä koulutettiin ahkerasti muonitus- ja huoltotehtäviin paikallisilla kursseilla niin kirkonkylän kansakoulun kuin suojeluskuntatalonkin tiloissa. Lottia lähetettiin myös valtakunnallisille kursseille. Vuonna 1925 Viipurissa järjestetyille kursseille Kontiolahdesta osallistuivat Maikki Kekäläinen ja Martta Varris.²¹

Kontiolahden Lotta-Svärd paikallisosaston Selkien kyläosasto toimi 1930-luvulla varsin aktiivisesti ja rakensi piirin ensimmäisen Lottatalon Selkien kylälle. Selkien Lottapirtti vihittiin käyttöön

24.6.1938. Lottapirtti oli alkuaan toiminut kymmenkunta vuotta Selkien seurojentalona. Lotat hankkivat talon omistukseensa ja kunnostivat sen "lottain yhteiseksi kodiksi ja hyvien asioiden ahjoksi paikkakunnalle." Selkien Lottapirtin juhlallisissa vihkiäisissä 24.6.1938 oli juhlava ohjelma ja "avara sali sateisesta säästä huolimatta ääriään myöten täynnä."²²

Talvi- ja jatkosodan aikana lotat osallistuivat Kontiolahdella rintamalla olleiden sotilaiden huoltamiseen muun muassa valmistamalla sotilaiden kipeästi tarvitsemia lumipukuja ja sukkaa.

Kontiolahden Lotta-Svärd-yhdistyksen muonitus- ja lääkintäkurssi v. 1933.

Kontiolahtelaisia lottia oli sota-ajan tavan mukaisesti myös muonitus- ja muissa huoltotehtävissä rintamalla. Kotirintamalla lotat osallistuivat ilmavalvonta- ja muonitustehtäviin sekä kaatuneiden huoltoon. Ilmapuolustusaluekeskuksen (IPAK) alainen, Pyytivaaralla sijainnut ilmavalvontatorni vastasi lottien hoitamana osaltaan paikallispuolustuksesta. Ilmavalvontaa suorittaneiden lottien tukikohtana Pyytivaaralla toimivat Pessin ja Haposen talot. Ilmavalvontalottien ruokahuoltoa hoidettiin osin kirkonkylästä käsin.²³

Jatkosodan päättyttyä välirauhan 21. artikla määräsi myös Lotta Svärd -järjestön lakkautettavaksi. Kontiolahdenkin Lotta-Svärd -yhdistyksen toiminta jouduttiin tällöin lopettamaan. Yhdistyksen

jäljellä olevat varat lahjoitettiin pois mm. luovuttamalla 200 markkaa kirkonkylän kansakoulun tarpeisiin. Lottatoiminnan historiasta ja merkityksestä vaiettiin vaaran vuosina vuosikymmeniksi. Vasta 1990-luvulla alkanut poliittinen avautuminen ja Suomen Lottaperinneliiton perustaminen ovat palauttaneet Lotta Svärd -järjestön historiaa ja toimintaa myös sotien jälkeisten sukupolvien tietoisuuteen. Toiminnassa mukana olleiden, saati rintamalla sodan keskellä työskennelleiden lottien rivit ovat tänään harvat. Sotien jälkeinen aika vei mukanaan keskeisen osan lottien henkilöhistoriaa. Tätä arvokasta menneisyyttä ei voida enää palauttaa kansalliseen tietoisuutemme. Lotat vapauttivat erittäin merkittävän määrän miehiä rintamalle hoitaessaan ilmavalvonnan ja viestiliikenteen lisäksi erilaisia huollon tehtäviä lääkintä-, ja kaatuneiden huolto mukaan lukien. Talvisodan ja YH:n aikana lottia oli eri tehtävissä yhteensä 71200 henkeä. Jatkosodan aikana ns. kenttälotina rintaman läheisyydessä ja sotasairaaloissa eri tehtäviin osallistui yli 90 000 lottaa. Tämän lisäksi lottia työskenteli kotirintamalla ilmavalvonnassa, esikuntatehtävissä ja paikallishuollon eri tehtävissä.²⁴

¹ Ryyppö 1984: 296–297.

² Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 4/1928: 4.

³ Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 4/1928: 5.

⁴ Hallikainen 1928. Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 4/1928: 6. Partanen 2012: 28.

⁵ Partanen 2012: 33.

⁶ Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 4/1928: 12.

⁷ Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 4/1928: 8.

⁸ Partanen 2012: 82.

⁹ Partanen 2012: 103–104.

¹⁰ Partanen 2012: 235.

¹¹ Partanen 2012: 90, 138, 141 ja 143.

¹² Ryyppö 1984: 429.

¹³ Suomen sotasurmat 1914-22. (<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/results>).

¹⁴ Partanen 2012: 67.

¹⁵ Partanen 2012: 365.

¹⁶ Partanen 2012: 366.

¹⁷ Partanen 2012: 382.

¹⁸ Suomen Lottaperinneliitto ry. (<http://www.suomenlottaperinneliitto.fi/lottasvard/alku.php>).

¹⁹ Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 4/1928,12.

²⁰ Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 4/1928, 13. Sanomalehti Karjalainen mainitsee ensimmäisen johtokunnan jäseniksi seuraavat: rouva Wikman, Aino Puhakka, Iida Suhonen, Elsa Suhonen ja neiti Maikki Romppanen.

²¹ Ryyppö 1984: 431.

²² Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 1938, 222

²³ Maire Räsänen haastattelu 20.1.2013 (tekijänä Ritva Ahvenainen).

²⁴ Pukkila-Toivonen 2021, 562-563.

LÄHDELUETTELO, HAASTATTELUT JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Arkistolaitos. *Suomen sodissa 1939–45 menehtyneet*. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>

Hallikainen, Eemil: *Muistiinpanoja vapaussotaan osallistumisestani*. Liperi 30.1.1929. SArk, SKY. Val.os. Ha 26.

Kontiolahden kunnan kansanhuoltolautakunnan kirjeet 1939–42. Kontiolahden kunnanarkisto.

Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen lehti, vuosikerrat 1924–39.

Saarela, Ellin. *Ruustinna Saarelan (s. 26.11.1895 Sortavala) painamattomat muistiinpanot sota-ajalta Kontiolahdella*.

Sotapäiväkirjat Kansallisarkiston verkkosivuilta, <http://astia.narc.fi>

Suomen Lottaperinneliitto ry. (<http://www.suomenlottaperinneliitto.fi/lottasvard/alku.php>).

Suomen sotasurmat 1914–22. (<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/results>).

Vahtola, Jouko: *Veteraanit historian tekijöinä*. Alustus Suomen Sotaveteraaniliiton Alueellisen Perinneyön Seminaarissa Oulussa 25.4.2007.

Haastattelut

Taimi Heiskasen, Iida Kettusen, Mirja Kiiskisen ja Maire Räsäsen haastattelu 20.1.2012. Haastattelun tekijänä Ritva Ahvenainen.

Eino Holopaisen ja Tauno Leppäsen haastattelu 12.3.2013. Haastattelun tekijä Ritva Ahvenainen.

Mirja Kiiskisen haastattelu 20.1.2013. Haastattelun tekijä Ritva Ahvenainen.

Paavo Palasen haastattelu. Pielisjoen koulu 2004. Internet-sivu: http://www.peda.net/verkkolehti/joensuu/pielisjoki?m=content&a_id=520

Pirkko Pehkosen haastattelu 22.11.2021. Haastattelun tekijä Ilpo Saarelainen.

Aira Puhakan haastattelu 22.6.2022. Haastattelun tekijä Ilpo Saarelainen.

Maire Räsäsen haastattelu 20.1.2012. Haastattelun tekijä Ritva Ahvenainen.

Maire Räsäsen haastattelu 27.5.2020. Haastattelun tekijä Ilpo Saarelainen.

Enni Saarelan kirjalliset muistelmat. (Kopio Ilpo Saarelaisen hallussa).

Anja Siposen haastattelu 9.9.2012. Haastattelun tekijä Ritva Ahvenainen.

Professori Veijo Saloheimon kirjallinen haastattelu 14.3.2013.

Kirjallisuus ja artikkelit

Ahvenainen Ritva ja Kaarna Seppo

1981 *Höytiäisen viittateiltä* 1981.

Hahtela Martti, Juutilainen Antti ja Salmela Väinö

1987 *Taisteleva JR 9. Jalkaväkirykmentti 9 1941–1944*. Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuran Joensuu 1987.

Kortelainen Jorma

1985 *Mörön taival. Jalkaväkirykmentti 51 Suomen sodassa 1941-1942*. Pohjois-Karjalan kirjapaino. Joensuu 1985.

Lukkari Matti

1984 *Asekätchentä*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1984.

Nevalainen Petri

2013 *Kollaanojen taistelut*. Kustannusosakeyhtiö Paasilinna. Juva 2013.

Partanen Jukka

2012 *Isänmaa ja raja. Suojeluskunnat Pohjois-Karjalassa 1917–44*. Pohjois-Karjalan Sotilaspoikien Perinnekilta ry. 2012.

Pielisjokiseutu-lehti 31.3.1994, s.6.

Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 1924–1939.

Pukkila-Toivonen, Hanna

2021 *Järjestötyössä*. Artikkelit teoksessa *Suomen Naisten Sota* s. 552 – 579. Amanita Oy 2021.

Ryppö Liisa

1984. *Kontiolahden historia 1870–1970*. Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy. 1984.

Turunen Matti

2000 *Pohjois-Karjalan Prikaati. Korpisoturien kouluttaja 1990-2000*. Karisto Oy. Hämeenlinna 2000.